

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 180; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakāt*, III, 450-451; İbn Kuteybe, *el-Ma'arif* (Sâvî), s. 142; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, IV, 122-123; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 431; VI, 202-203; Zehebî, *A'âmü'n-nübelâ*, I, 188-189; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 394; IV, 130, 150; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 156-157; M. Mustafa el-A'zamî, *Küttâbü'n-nebî*, Riyad 1401/1981, s. 40-41.

ALİ YARDIM

EBÜ AHMED b. CAHŞ

(أبو أحمد بن جحش)

Ebû Ahmed Abd b. Cahş
b. Riâb el-Esedî
(ö. 20/641'den önce)

**Hz. Peygamber'in hanımlarından
Zeyneb bint Cahş'ın kardeşi, sahâbî.**

Ebû Ahmed künyesiyle tanınmıştır. Adının Abdullah olduğu söylenmekteyse de Abdullah onun kardeşidir. Annesi, Resûlullah'ın halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'dir. Ebû Ahmed, kardeşleri Abdullah ve Ubeydullah'la birlikte Hz. Peygamber'in Dârülerkam'a sığınmasından önce müslüman oldu ve onlarla beraber Habeşistan'a hicret etti. Kaynakların bir kısmında onun Habeşistan hicretine katılmadığı ileri sürülmektedir. Kardeşi Ubeydullah orada hıristiyan olunca Resûl-i Ekrem onun hanımı Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân ile evlenerek kendi himayesine aldı.

Medine'ye topluca hicret eden Cahşoğulları'nın Mekke'deki evleri tamamen kapanmıştı. Evini Ebû Süfyân'ın satın almasına çok üzülen Ebû Ahmed bunu bir türlü hazmedemiyordu. Hz. Peygamber Mekke'nin fethi günü Kâbe'deki hitâbesini bitirince Ebû Ahmed devesinin üzerinde Kâbe'nin kapısı önünde durdu, eviyle ve başka konularla ilgili olarak Mekkeli müşriklerin yaptığı haksızlıkların hesabını yüksek sesle sormaya başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber Osman b. Affân'ı yanına çağırarak kulağına bazı şeyler fısıldadı. O da Ebû Ahmed'in yanına gidip Hz. Peygamber'in söylediklerini kendisine bildirince Ebû Ahmed hemen devesinden indi, diğer müslümanların yanına gidip oturdu ve ölünceye kadar bu konuda kimseye bir şey söylemedi. Hz. Peygamber'in bu sessiz tebliğinde, evine karşılık ona cennette bir ev verileceğini müjdelediği rivayet edilmektedir. Şair sahâbîlerden olan Ebû Ahmed, ailesinin hicretini ve hayatının çeşitli safhalarını şiirlerinde terennüm etmiştir.

Ebû Ahmed, Fâria bint Ebû Süfyân ile evliydi. Sonradan gözlerini kaybettiyse de Mekke'nin her tarafını iyi bildiğinden her yerde rehbersiz olarak dolaşırdı. Sevilen bir kişi olduğu için şairler onun etrafında toplanıp sohbet ederlerdi. Cuma-hî, Hz. Ömer devrinde şairlerden Dirâr b. Hattâb ile Abdullah b. Ziba'ra'nın onun evinde Hassân b. Sâbit'le yaptıkları bir şiir müsabakasından söz etmektedir (*Fuḥlû's-şu'arâ*, II, 243-244).

Ebû Ahmed Medine'de vefat etti. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekteyse de bazı rivayetlerde belirtilen aksine onun kız kardeşi Zeyneb bint Cahş'tan önce vefat ettiği anlaşılmaktadır. Rivayete göre kardeşlerinden biri öldüğü zaman Zeyneb güzel koku getirterek sürünmüş, sonra da güzel kokuya ihtiyacı olmadığını, Allah'a ve âhîret gününe iman eden bir kadına, kocasından başka bir ölüden dolayı üç günden fazla yas tutmayı Resûlullah'ın helâl görmemesi sebebiyle böyle yaptığını söylemiştir (Müslim, "Ṭalâk", 58). Zeyneb bint Cahş'ın üç kardeşinden Abdullah'ın Uhud Gazvesi'nde şehid düştüğü, Ubeydullah'ın da Habeşistan'da hıristiyan olarak öldüğü bilindiğine göre 20 (641) yılında vefat eden Zeyneb bint Cahş'tan önce ölen bu kardeşin Ebû Ahmed olduğu kesinlik kazanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Ṭalâk", 58; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 124; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, II, 839, 840, 841; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 470, 472, 500; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakāt*, IV, 102-103; Cumahî, *Fuḥlû's-şu'arâ*, II, 243-244; Belâzürî, *Ensâb*, I, 88, 199-200, 269, 436; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 191; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, IV, 1593-1594; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 513-514; VI, 7; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 23-24; Amîrî, *Behcetü'l-meḥâfil*, Medine 1330, I, 162; Ali Fehmi Câbiç, *Ḥüsnü's-şîḥâbe*, İstanbul 1324, I, 47-52.

RAŞİT KÜÇÜK

EBÜ AKİL el-ENSÂRİ

(أبو عقيل الأنصاري)

Ebû Akil Abdurrahmân b. Abdillâh
b. Sa'lebe el-Belevî
(ö. 12/633)

Sahâbî.

Kudâa kabilesinin Belî koluna mensuptur. Dedesinin babasına nisbetle Abdurrahman b. Seyhân (Beyhân, Beycân) diye de anılır. İslâmiyet'ten önce Abdülüzâ olan adını Hz. Peygamber Abdurrahman olarak değiştirdi ve daha sonra "Adüvü'l-ivsân" (put düşmanı) lakabıyla tanın-

dı. Bedir, Uhud ve diğer gazvelerde bulundu. Okuma yazma bildiği de rivayet edilen Ebû Akil, yalancı peygamber Müseylimetülkezzâb'a karşı yapılan Yemâme savaşlarında şehid düştü.

Ebû Akil el-Ensârî künye ve nisbesiyle anılan başka bir sahâbî daha vardır. Adının Habhâb olduğu söylenen bu kişi "Sâhibü's-sâ" lakabıyla tanınmaktadır. Hz. Peygamber'in müslümanları mallarını Allah yolunda harcamaya teşvik ettiği bir gün, fakir bir kimse olan Habhâb iki ölçek (sâ') hurma karşılığında bütün bir gece sırtında su taşıdı; iki ölçeğin birini ailesine bıraktı, diğerini Hz. Peygamber'e götürdü ve duasını aldı. Ancak münafıklar, Allah'ın onun bir ölçek hurmasına ihtiyacı olmadığını söyleyerek yardımını küçümseyince, güçlerinin yettiği kadar sadaka veren müminleri çekiştirip onlarla alay edenlerin azaba uğratılacağını belirten âyet nâzil oldu (et-Tevbe 9/79).

Bu olay isim benzerliği sebebiyle bazı kaynaklarda Ebû Akil el-Belevî'nin biyografisinde de anlatılmakta, ona da "Sâhibü's-sâ" dendiği belirtilmektedir. Bununla beraber gerek sözü edilen âyetin gerekse benzeri âyetlerin tefsirlerinde Hz. Peygamber'in muhtelif zamanlarda yaptığı yardım çağrısına birer ölçek hurma ile katılan birçok sahâbîden söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîr", 9/11; Müslim, "Zekât", 72; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 161; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 690; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, X, 123-124; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, II, 411-412; IV, 129; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), I, 438; III, 458-459; VI, 219; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 402, 407; IV, 136; a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VIII, 182-183.

MÜCTEBA UĞUR

EBÜ ALİ ed-DEKKÂK

(bk. DEKKÂK, Ebû Ali).

EBÜ ALİ el-FÂRİSİ

(أبو علي الفارسي)

Ebû Ali Hasen b. Ahmed
b. Abdilgaffâr el-Fârisî
(ö. 377/987)

**Basra mektebine mensup
nahiv âlimi.**

288 (901) yılında Şiraz civarındaki Fesâ kasabasında doğdu. Yirmi yaşına kadar burada kaldı. Babası İranlı, annesi Arap asıllıdır. Devrinin meşhur gramer-

çilerinden Mebremân diye tanınan Ebû Bekir Muhammed b. Ali'den 100 dinar karşılığında Sıbeveyhi'nin *el-Kitâb* adlı eserini okuması varlıklı bir aileye mensup olduğunu göstermektedir. Kendilerinden gramer okuduğu diğer hocaları arasında Ebû İshak ez-Zeccâc, Ebû Bekir İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir b. Hayyât, İbn Düreyd bulunmaktadır. Kıraat ilmini de Ebû Bekir İbn Mücâhid'den öğrendi. Tahsil için gittiği Bağdat'ta on yıldan fazla kaldıktan sonra 341'de (952) Musul'a geçti; orada İbn Cinnî ile karşılaştı; daha sonra bu en sadık öğrencisiyle birlikte Halep'e gitti. Yaklaşık yedi yıl kaldığı Halep'te birçok meşhur nahivci, şair ve filologun toplandığı Hamdânî Hükümdarı Seyfûddeve'nin sarayında onun hizmetinde bulundu. Büveyhî Hükümdarı Adudüddeve'nin daveti üzerine Halep'ten ayrılarak Dimaşk, Bağdat ve diğer bazı şehirleri gezdikten sonra Şiraz'a gitti ve orada yirmi yıl kaldı (959-979). Hayatının en verimli devresi olan bu süre içinde üç büyük eserini kaleme aldı. İbn Cinnî vasiyetiyle tanıştığı şair Mütenebbî ile yine burada karşılaştı. Ayrıca Adudüddeve'ye nahiv okuttu. Bu hükümdar Bağdat'a hâkim olunca (369/979) Ebû Ali el-Fârisî de oraya gitti ve Bağdat'ta vefat etti.

Ebû Ali hayatını yoğun bir eğitim ve telif faaliyeti içinde geçirmiştir. Bu sebeple hiç evlenmemiş, mirasçısı bulunmadığından 30.000 dinar tutarındaki parasını Bağdat nahivcilerine bırakmıştır. Öğrencilerinin derse bizzat katılmasını sağlamak için problemleri birlikte tartışır ve onların kendi düşüncelerini serbestçe söylemelerini isterdi. Farsça'yı da çok iyi bilen Ebû Ali, bu sayede filoloji çalışmalarında mukayese yapma imkânına sahipti. İtikad yönünden Mu'tezile'ye mensup olmakla itham edilmişse de buna dair herhangi bir delil mevcut değildir. Bu ithama, Mu'tezile ileri gelenlerinden Ebû Ali el-Cübbâ'nin tefsiri üzerine yazdığı, bugün elde bulunmayan ve 100 varak civarında olduğu söylenen (Yâkût, VII, 241) *Kitâbü't-Tetebbu'* adlı ta'likî sebebiyle mâruz kalmış olmalıdır. Onun İbn Mücâhid'den arz' tarihiyle rivayet ettiği kıraatin Ebû Amr (ö. 154/771) kıraati olduğu sanılmaktadır. Fıkıhta ise Hanefî mezhebini benimsemiştir. Nitekim Ebû Hanîfe'nin fıkıhı ile onun nahvi arasında açık bir benzerlik vardır. Her ikisi de kıyas metodunu

kullanmıştır. Basra nahivcilerinin kıyas-taki prensiplerinden olan aza itibar etmeme, şâz* a kıyasta bulunmama ve istimalde yeri olmamakla birlikte kıyasa da uygun düşmeyi kabul etmeme gibi prensipleri uygular. Ebû Ali büyük nahivcilerin görüşlerini, olduğu gibi benimsemezdi; ancak meseleleri tartıştıktan, delillerini inceledikten sonra doğruluğuna inanırsa bunları kabul ederdi.

Talebelerinden İbn Cinnî, çeşitli ülkelere yaptığı uzun seyahatlerinde hocasına refakat etmiş ve kırk yıl hizmette bulunmuştur. Ali b. İsâ er-Rabeî de yirmi yıl boyunca ondan hiç ayrılmamıştır. Birçok talebesi arasında, ondan öğrendiklerini bir tahlil ve terkibe tâbi tutarak işleyen sadece İbn Cinnî olmuştur. Ayrıca kıraat, hadis ve nahiv sahasında zamanın önemli simalarına hocalık yapmıştır. Talebeleri kendisine inceleme, araştırma ve tedvîn işlerinde yardım ederdi. Bu sebeple ilmî hayatı çok verimli olmuştur.

Eserleri. Kaynaklarda Ebû Ali el-Fârisî'nin çoğu dil ve gramere ait olmak üzere otuzdan fazla eserinden söz edilmekteyse de (bk. *el-Mesâ' ilü'l-Askeriyyât*, nâşirin mukaddimesi, s. 4-10) bunların büyük çoğunluğunun günümüze kadar gelip gelmediği bilinmemektedir. Basılmış eserleri şunlardır: 1. *el-Hücce li'l-kurrâ' i's-seb'a* (*el-Hücce fi'ileli'l-kurrâ'ati's-seb'a*). Adudüddeve adına kaleme aldığı bu eserini, hocası İbn Mücâhid'in *es-Seb'a fi menâzili'l-kurrâ'* adlı kitabına dayanarak yazmıştır. *el-Hücce*'nin iki ayrı neşrine başlanmış; bunlardan Bedreddin Kahvecî ve Beşir Cüveycatî tarafından yapılmakta olan neşrin şu ana kadar dört cildi yayımlanmıştır (Beirut 1404-1411/1984-1991). Ali en-Necdî Nâsırî ve arkadaşları ise eserin iki cildini basmışlardır (Kahire 1968-1983). Her iki baskı da henüz bitmemiş olup devam etmektedir. Brockelmann'ın, eseri *el-Hücce ve'l-İğfâl* (*Suppl.*, I, 176) adıyla zikretmesi doğru değildir. Çünkü Brockelmann aynı yerde Ebû Ali'nin *el-İğfâl* adlı bir başka eserinden söz etmektedir. Ayrıca eserin adı *el-İğfâl* değil *el-Eğfâl* olmalıdır. 2. *Şerhu'l-ebiyâti'l-müşkiletü'l-i'râb fi's-şi'r*. *Kitâbü's-Şi'r* adıyla da bilinen eser Mahmud Muhammed et-Tanâhî tarafından neşredilmiştir (Kahire 1988). 3. *el-İzâh fi'n-naḥv*. Adudüddeve için yazıldığından *el-İzâhu'l-ʿAḍudî* olarak da bilinen eser nahivcilerin ilgisini çek-

miş, üzerinde şerh ve ta'lik cinsinden birçok çalışma yapılmıştır (bk. Sezgin, IX, 103-107). Kitap Hasan Şazeli Ferhüd tarafından *el-İzâhu'l-ʿAḍudî* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1389/1969, Riyad 1408/1988). 4. *et-Tekmile*. Yine Adudüddeve adına yazılan eser sarfa dair olup *el-İzâh*'ı tamamlayıcı mahiyettedir. Bu sebeple bazan iki isim birleştirilerek *el-İzâh ve't-tekmile* şeklinde de zikredilmektedir. *et-Tekmile* de Hasan Şazeli Ferhüd tarafından neşredilmiştir (Riyad 1981; Cezayir 1984). Eser ayrıca Kâzım Bahrü'l-Mercân tarafından 1972'de Kahire Üniversitesi'ne yüksek lisans tezi olarak sunulmuş, bu çalışma daha sonra Bağdat Üniversitesi'nin desteğiyle yayımlanmıştır (Bağdat 1981). 5. *Mes'ele'tü aḡsâmî'l-ḡaber*. Eseri Ali Câbir el-Mansûrî *el-Mevrid* mecmuasında yayımlanmıştır (Bağdat 1398/1978, VII/3, s. 201-220). 6. *el-Eğfâl fî mâ aḡfelehü'z-Zeccâc mine'l-me'ânî*. Muhammed Hasan İsmâil tarafından 1974'te Aynişems Üniversitesi'ne yüksek lisans çalışması olarak takdim edilmiştir (Ebû Ali el-Fârisî'nin diğer eserleri için bk. Sezgin, IX, 103-110; *el-Mesâ' ilü'l-Askeriyyât*, nâşirin mukaddimesi, s. 5-10; *el-Hücce li'l-kurrâ' i's-seb'a* [nşr. Kahvecî - Cüveycatî], nâşirlerin mukaddimesi, I, 41-43).

Ebû Ali el-Fârisî'nin bazı eserleri, seyahat ettiği Bağdat, Halep, Basra, Şiraz, Şam, Kirman gibi yerlerde gramer ve dil konularında kendisine sorulan çeşitli sorulara verdiği cevaplardan meydana gelmiştir. Bu tür eserleri şunlardır: 1. *el-Mesâ' ilü'l-Askeriyyât*. İsmâil Ahmed Amâyire (Amman 1981) ve Muhammed Şâtir tarafından neşredilmiştir (Kahire 1982 [ikinci baskı]). Ayrıca Münâ İlyâs bu eserin "Bâbü's-şâz" bölümünü *el-Kıyâs fi'n-naḥv* adlı çalışmasında yayımlanmıştır (Dimaşk 1405/1985, s. 174-211). 2. *el-Mesâ' ilü'l-Baḡriyyât*. Muhammed Şâtir tarafından *Naḡarât fi'l-mesâ' ilü'l-Baḡriyye* adıyla neşredilmiştir (Kahire 1983). 3. *el-Mesâ' ilü's-Şirâziyyât*. Eser üzerinde Ali Câbir el-Mansûrî Aynişems Üniversitesi'nde bir doktora çalışması yapmıştır. 4. *el-Mesâ' ilü'l-müşkiletü'l-ma'rûfetü bi'l-Baḡdâdiyyât*. İsmâil Ahmed Amâyire tarafından yüksek lisans tezi olarak Aynişems Üniversitesi'ne takdim edilmiştir (bu türden diğer eserleri için bk. *el-Mesâ' ilü'l-Askeriyyât*, nâşirin mukaddimesi, s. 6-10).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hüccce li'l-kurrâ'î's-seb'â* (nşr. Bedreddin Kahvecî — Beşir Cüveycâtî), Dimaşk 1404/1984, nâşirlerin mukaddimesi, I, 25-45; a.e. (nşr. Ali en-Necdî Nâsif v.dğr.), Kahire 1403/1983, nâşirlerin mukaddimesi, I, 1-39; a.mlf., *el-Mesâ'ilü'l-Askeriyyât* (nşr. İsmâil Ahmed Amâyire), Amman 1981, nâşirin mukaddimesi, s. 1-21; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 290-292; a.e. (Teceddüd), s. 69; İbn Cinnî, *el-İşâ'î's*, Kahire 1952, I, 91, 92, 243, 277; II, 133; III, 328; a.mlf., *el-Muhtesib*, Kahire 1386/1966, I, 34, 186, 197; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 275-276; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ'*, Kahire, ts., s. 315-317; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VII, 232-261; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhür-ruwât*, I, 273-275; İbn Halikân, *Vefeyât*, II, 80-82; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVI, 379-380; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 480-481; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 376-379; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 206-207; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, II, 195; Sü-yûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 496-498; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 170-172; *Keşfü'z-zunûn*, I, 131, 212-213, 384; II, 1142, 1179, 1448, 1462, 1667; Brockelmann, *GAL*, I, 113; *Suppl.*, I, 175-176; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, III, 200-201; Sezgin, *GAS*, IX, 101-110; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-naḥviyye*, Kahire 1968, s. 255-265; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 536-538; A'yânü's-Şî'a, V, 7-13; Zirîklî, *el-A'lâm* (Fetullah), II, 179-180; Kays Â-i Kays, *el-İrâniyyân*, I/1, s. 188-197; Mahmûd Huseynî, *el-Medresetü'l-Bağdâdiyye ft târîhi'n-naḥvi'l-'Arabî*, Beyrut 1407/1986, s. 260-318; Abdülfettâh İsmâil Şelebî, *Ebû 'Alî el-Fârisî: ḥayâtühü ve âşâruh*, Cidde 1409/1989; Yahyâ Mir Alem, "Kitâbü'l-İzâh: mekânetühü ve ḥaşâ'ışuh", *MMLADm*, LXVIII/2 (1993), s. 303-316; C. Rabbin, "al-Fârisî", *EI*² (Fr.), II, 821; I. Abbas, "Abû 'Alî el-Fârisî", *EI*, I, 257-258.

MEHMET REŞİT ÖZBALIKÇI

EBÜ ALİ el-FÂRMEDİ

(أبو علي الفارمدي)

Ebû Ali Fazl b. Muhammed el-Fârmedî
(ö. 477/1084)**Nakşibendî silsilesinin
önemli süflerinden biri.**

401'de (1010-11) Tûs yakınındaki Fârméd (Fârméz) köyünde doğdu. Rûknü'l-İslâm, el-mürşid, kutbü'z-zamân ve şeyhü'l-meşâyih gibi unvanlarla anılır. İlk öğrenimini doğduğu köyde yaptıktan sonra Nişâbur'a giderek meşhur sûfî müellif Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin medresesine girdi ve kısa sürede en seçkin öğrencilerinden biri oldu; özellikle vaaz ve hitabet tarzının tesirinde kaldı. Fârmédî'nin son derece güzel ve etkileyici konuştuğunu söyleyen Abdülgâfir onun vaaz meclislerini, çeşit çeşit biçek açan meyve ağaçlarıyla dolu bir bahçeye benzetir (*Târîhu Nisâbur*, s. 628).

Tasavvuf konusunda da Kuşeyrî'den faydalanan Fârmédî, Nişâbur'a gelen Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ı ziyaret etti ve ilk görüşmesinde kuvvetli bir şekilde tesirinde kalarak büyük bir sevgiyle ona bağlandı; sohbet ve semâ meclislerine devam etti. Ebû Saîd Nişâbur'dan ayrılınca üstadı Kuşeyrî'nin huzuruna çıkarak kendisinde meydana gelen ruhî gelişmeleri anlattı. Fakat Kuşeyrî ona ilim öğrenmeye devam etmesini tavsiye etti. İki üç yıl sonra tasavvufa meyli gittikçe arttığından üstadının izniyle medreseden ayrılarak bir tekkeye yerleşti; bir süre mücadele ve riyâzetle meşgul oldu. Bir gün kendisinde zuhur eden mânevî halleri Kuşeyrî'ye anlatınca üstadı, ulaştığı bu mertebeden sonra ona yardımcı olamayacağını, zira kendi mertebesinin onunkinden daha yüksek olmadığını söyledi. Yeni bir mürşide ihtiyacı bulunduğunu anlayan Fârmédî, ününü duyduğu Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî ile görüşmek üzere Tûs'a gitti. Cürcânî'nin yanında mücadele ve riyâzet dönemini tamamladıktan sonra vaaz vermek için icâzet aldı. Dili ve gönlü açıldığından olağan üstü güzel ve etkili konuşmalar yapmaya başladı. Bir ara Tûs'u ziyaret eden Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr ile bir kere daha görüşme fırsatı buldu. Nakşibendî silsilesinin önemli simalarından olan Ebû'l-Hasan el-Harakânî'den de faydalandı. Kuşeyrî'nin kızıyla evlenen Fârmédî 477'de (1084) Tûs'ta vefat etti. Bazı kaynaklar vefat tarihini 472 (1080) olarak vermektedir. Fârmédî'nin Ebû'l-Mehâsin Ali, Ebû'l-Fazl Muhammed ve Ebû Bekir Abdülvâhid adlı üç oğlu olduğunu ve bunlarla tanışma fırsatı bulduğunu söyleyen Sem'ânî, şeyhin kabrini defalarca ziyaret ettiğini de kaydeder (*el-Ensâb*, IX, 218).

Bir ara Merv'e giderek Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'le görüşen ve ondan itibar gören Fârmédî çağının büyük âlim ve mutasavvıflarıyla tanışmış ve onlardan faydalanmıştır. Kendisi de Gazzâlî, İbn Bâkûye ve Abdülkâhir el-Bağdâdî de dahil olmak üzere pek çok âlim ve mutasavvıf üzerinde etkili olmuştur. Câmî *Nefeḥâtü'l-üns*'te (s. 370) Fârmédî'nin Gazzâlî'nin şeyhi olduğunu söyler. İkisi de Tûslu olan bu ünlü mutasavvıfların görüştükleri bilinmektedir. Nitekim Gazzâlî bizzat Fârmédî'den duyduğu birkaç söz naklede (*İhyâ'*, IV, 178). Kasım Kufralı Câmî'ye dayanarak Gazzâlî'nin Fârmédî'ye intisabının kesin olduğunu söylüyor da (*İA*, IV, 755) Fârmédî vefat et-

tiğinde yirmi yedi yaşında olan ve henüz tasavvufa yönelmemiş bulunan Gazzâlî'yi onun mürid ve halifesi saymak doğru değildir. Gazzâlî'nin, eserlerinde Fârmédî'den çok az söz etmesi de bunu göstermektedir.

Fârmédî, Nakşibendiyye'nin Alevî silsilesinde Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî'nin, Bekrî silsilesinde ise Ebû'l-Hasan el-Harakânî'nin halifesi olarak gösterilir. Nakşibendiyye'nin her iki silsilesi Ebû Ali el-Fârmédî'de birleşir ve halifesi Yûsuf el-Hemedânî vasıtasıyla devam eder. Bu bakımdan Fârmédî Nakşibendî tarikati tarihinde önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb* (Jukovski), s. 211; Gazzâlî, *İhyâ'*, IV, 178; Abdülgâfir el-Fârisî, *Târîhu Nisâbur*: *el-Munteḥab mine's-Siyâḥ* (nşr. Muhammed Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1362 hş./1403, s. 628-629; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 218; Sübkî, *Ṭabaḳât*, V, 304; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 565; a.mlf., *el-İber*, II, 337; Câmî, *Nefeḥât*, s. 368-370; *Reşahât Tercümesi*, s. 14, 16; Münâvî, *el-Keuâkib*, II, 68; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 355; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 71, 72; Muhammed b. el-Münewwir, *Esrârü't-tevhîd ft maḳâmâtî's-Şeyḥ Ebî Sa'îd* (nşr. Zebîhullah Safâ), Tahran 1332 hş., s. 128-131, 196-197, 199; Safâ, *Edebiyyât*, II, 219-220, 556; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îḥ*, II, 308, 350, 352, 355, 554-555; *Nâme-i Dânişverân*, Tahran 1959, VIII, 306; Dihhudâ, *Luğatnâme*, I, 676; Kasım Kufralı, "Gazzâlî", *İA*, IV, 755; M. Achena, "Abû 'Alî", *EI*² *Suppl.* (İng.), s. 14-15.

TAHSİN YAZICI

EBÜ ALİ el-GASSÂNİ

(bk. GASSÂNİ, Ebû Ali).

EBÜ ALİ el-HÂTİMİ

(bk. HÂTİMİ).

EBÜ ALİ KALENDER

(أبو علي قلندر)

(ö. 724/1324)

Hindistanlı sûfî şair.

Şerefeddin Pânîpetî veya Şah Bû Ali Kalender diye de tanınır. Irak'tan gelip Panîpat'a yerleşen bir aileye mensuptur. Babası Fahreddin, adının başındaki "sâlâr" (kumandan) unvanına bakılırsa burada askerlikle ilgili bir görevde bulunmuş olmalıdır. Ebû Ali Kalender'in hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Onunla ilgili bilgi veren en eski kaynak olan Şems-i Sirac Afîf'in *Târîh-i Firûzşâhi*